

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 43.

Lördagen den 24 Oktober

1874.

Statistiska erfarenheter om nöden och dess botemedel.

Det är en ganska allmän föreställning att den nya världen är bättre lottad än den gamla, och att pauperismen, särdeles i städerna, är en föga afundsvärd företrädesrätt för det gamla Europa, hvars hufvudstäder tätt vid sidan af den mest oerhörda lyx gömma härdar för det djupaste elände. Man tänker sig så gerna att det vidsträckta och ännu jämförelsevis glest befolkade Amerika har utrymme nog, utan att de fattige behöfva sammanpackas i tränga och osunda hybblen, der last, hunger och sjukdomar frodas i brist på luft och solljus, såsom fallet är i de fattigaste kvarteren i London, Paris, Berlin, Hamburg och nästan alla större städer på den europeiska kontinenten. Detta är ett miss-tag, såsom vi snart skola se, och staden Newyork gömmer kanske inom ett trängre område mer timligt och andligt elände än något annat ställe i världen. Vid närmare eftertanke är saken lätt förklarlig. Europa kastar på Amerika dräggen af sin befolkning, och Newyork är en af de viktigaste importhamnarna för utvandrare; de som hafva vilja och förmåga att arbeta, samt dertill några ekonomiska medel, begifva sig längre åt vester, men bottensatsen, de utfattige, de stora brottslingarne och äfventyrarne, stannar kvar. Dertill kommer det amerikanska samhällets skygghet för ordningsmaktens ingripande, utom i allra största nödfall: hvar och en får sköta sig sjelf så långt han förmår, lifvet rör sig i ett så hastigt tempo, alla menni-

skor hafva så brådt om att komma fram, till välmakt eller åtminstone till bergning, och de som svikas af sina krafter stupa obemärkte vid väggkanten. En statistiker af stort anseende, mr Brace, har under många år gjort det menckliga eländet i Nya världen till sitt hufvudstudium, och derföre är han en säkrare vägvisare på dessa samhällets utmarker än de fleste; men han stannar icke vid upptäckten af det onda, han är en människovän i bästa mening, och han tror på det godas seger. Sina iakttagelser i båda riktningarna har han nedlagt i en nyss utgifven bok »om de farliga klasserna i Newyork». Detta arbete är dubbelt lärorikt, emedan det på samma gång är en välgörenhetsstatistik, och klarare än någon annan skrift som kommit till vår kännedom i ovedersägliga siffror ådagalägger den kristliga kärlekens makt att segra i striden mot det onda. Vi skola så långt vårt utrymme tillåter följa dess författare på både det ena och det andra området.

Först undersöker han orsakerna till brottsligheten, och ehuru han är en protestantisk prest, ser han dem icke uteslutande i den menckliga naturens syndfullhet utan betraktar dem äfven såsom produkter af samhällstillstånden. Newyork räknar bland sin million invånare en regellös och hemlös befolkning af 20- till 30,000 unga menniskor, af hvilka omkring 12,000 uppsökas och bispringas af välgörande föreningar. Läger man härtill förbrytarne af yrke och den stora massan

som saknar all uppfostran — mer än 60,000 personer öfver 10 år kunna icke läsa — den stora hopen som någorlunda lifnärer sig när arbetstillfällena äro ymniga, men dukar under för frestelsen så snart en stockning i rörelsen inträder, så har man för sig den befolkning bland hvilken brottet rekruterar sina leder, eller hvad mr Brace kallar »de samhällsfarliga klasserna».

Orsakerna till brottsligheten äro af två slag, sådana som kunna förekommas och afhjelpas, åtminstone i viss mon, och de som nästan trotsa alla bemödanden, ärftliga anlag, olycksfall, kroppslig och andlig svaghet, den öfverdrifna invandringen o. s. v. Till den förra klassen höra okunnighet, dryckenska, löshet i könsförhållanden och andra oordningar, hvilka kunna till en viss grad motarbetas af människokärleken.

I staten Newyork äro 6 procent eller något mer än en sextonedel af hela den fullvuxna befolkningen i saknad af all uppfostran, och 31 procent af dessa äro brottslingar, så att en tredjedel af brotten begås af de sexhundrededelarne af befolkningen. Ar 1870 mottogo fängelserna 49,423 invånare, af hvilka 18,442 icke kunde skriva.

Förlusten af föräldrar och målsmän är en annan olycka, som kastar massor af unga människor på brottets väg. Af 452 barn som samma år 1870 i Newyork antastades för brott eller oordningar hade endast 187 båda föräldrarna i lifvet. Af hela antalet unga förbrytare som 1870 upptogos i Unions förbättringsanstalter voro 55 procent i saknad af båda föräldrarna eller endera.

De faror utvandringen medför för sedligheten hafva icke blifvit tillbörligt uppskattade: flyttade ur den omgifning hvori de uppväxt, kastas stora hopar karakterssvaga människor bland främlingar, för hvilka de äro likgiltige, och sakna nödvändig kontroll. Européerna utgöra ett betydligt antal af Newyorks okunniga och brottsliga befolkning; 16 procent af främlingarna kunde icke läsa, medan proportionen af alldeles okunniga infödde icke öfverstiger 1,83 procent. Af de 49,423 ofvannämnda fångarne 1870 voro 32,225 invandrare, och en stor del af de öfrige härstammade från invandrade föräldrar; 21,827 af detta antal voro irländare. I Pennsylvaniefängelset var proportionen af fångarne $\frac{1}{3}$, i Auburn $\frac{2}{3}$, i Clinton $\frac{1}{2}$, i Sing-Sing $\frac{1}{4}$, i Albany $\frac{2}{3}$ främlingar, i medeltal räknadt för de sista tjugo åren. Likväl hafva de för-

derliga inflytelserna af invandringen minskats, sedan man sökt att rikta immigrationen åt de vestra staterna.

Ett annat ondt är bristen på utkomstmedel för den unga befolkningen. Det finns nemligen i Newyork ett stort antal föreningar mellan arbetsgifvare som kommit öfverens att aldrig använda barn, hvartill kommer att de amerikanska barnen i allmänhet, både rika och fattiga, sakna uthållighet i arbetet, oupphörligt ombyta sysselsättningar och hellre kasta sig på hvarjehanda små handelsindustrier än de stanna i något regelmessigt yrke; i Amerika ligger spekulatiionen i luften. Denna olägenhet afhjelpes emellertid i den mon åkerbruket fordrar flere krafter, och arbetslönerna i de industriella yrkena stiga till en sådan höjd att de innebära en verklig lockelse för ungdomen.

Mer än allt annat verkar upplossningen i äktenskapsbanden på brottslighetens förökande. »Man måste», säger mr Brace, »hafva lefvat flere år med det lägre folket, för att fatta styrkan af den allmänna föreställningen i fråga om äktenskapet, och inse de sorgliga följderna som uppstå när detta band brytes. Den irländska bonden som kommer hit är vanligen gift med katolska kyrkans vigsel; hemma i sin fäderneby skulle han hellre dö än blifva sin hustru otrogen och öfvergifva henne. Men här, ryckt ur sin vanliga omgifning och långt ifrån prestens ögon, blir han allt för ofta en anhängare af den fria kärlekens läror: hustrun äldras, barnen blifva stora och huset bullersamt, han träffar en vackrare qvinna, får höra talas om mera lönande arbete på annat håll, och öfvergifver de sina åt eländet. Den qvarlemnade hustrun förlorar snart all makt öfver barnen: sönerna söka sitt bröd på gatan, döttrarna tigga till en början och välja småningom ett ännu skamligare näringsfång. Detta är hvardagshändelser i Newyork: de som vilja se hvart den fria kärleken leder behöfva blott läsa våra tjufvares och prostituéers lefvernehistoria.»

Det är nu mera fullständigt bevisadt att de brottsliga anlagen gå i arf och efter två eller tre generationer göra sig allsmäktiga i de familjer der de vunnit insteg. Alla onda drifter, fylleri, lösaktighet, vildsinne och tjufaktighet, öfverflyttas på de efterkommande med en förfärande regelbundenhet. Af 3,580 unga förbrytare som intill 1868 upptogos i Mettray voro 707 söner af dömda brottslingar, 534 oäkta barn, och 308 härstammade

från föräldrar som lefde i lösa förbindelser. Mr Brace har emellertid under tjugo års akt-gifvelser kommit till den erfarenheten att de lastbara familjerna under inflytandet af det naturliga urvalets stora lag regelmessigt gå under: lastbarheten undergräver organismen och utplånar de förmögenheter som sätta människan i stånd att segrande gå igenom striden för tillvaron. I alla klasser, rika som fattiga, är det de dygdiga släkterna som »länge lefva på jorden»; de lastbara dö vanligen ut före fjerde generationen. Dertill kommer motverkan af de goda anlagen, som blifvit ärfda genom hundratals hederliga slägtled, hvilkas välgörande inflytelse är lätt att uppväcka och utveckla genom religionsunder-visning samt ombyte af plats, sysselsättning och lefnadssätt. Den starka rörelse hvori hela den amerikanska befolkningen befinner sig, och i följd hvaraf barnen tidigt aflägsnas från föräldrarna, bidrager också att hämma den ärfliga lastbarheten samt utrota de gamla härdarne för brottet och pauperismen.

Den fattige måste ekonomisera med sin tid, som är hans enda egendom, och söka sin bostad så nära som möjligt den plats der han finner sin sysselsättning. I Newyork är den stora industriella rörelsen samman-trängd på en liten ö, och der hopas följakt-ligen också den arbetande befolkningen. Föl-jande siffror äro hemtade ur sundhetskomi-téns berättelser. I 11:te quarteret fans det 1866 1 invånare på 16 kvadratyards (om-kring 144 svenska qv. fot), 10:de quarteret hade 31,587 invånare på ett område hvars stor-lek svarar mot 9,042,528 människor på 1 svensk kvadratmil, 17:de quarteret var be-folkadt i proportion af 6,732,264 personer på kvadratmilen o. s. v. I London är icke trängseln ens så stor: Strand har 141,556 människor på 1 engelsk qv. mil, motsvarande något mer än 6 millioner på en svensk, — endast ett kvarter i östra delen af staden har på samma rymd 175,816 personer, mot-svarande omkring 7,74 millioner på 1 svensk kvadratmil. I 4:de quarteret funnos 1865 på mindre än 30 acres (omkring 24 tunn-land), gatorna oberäknade, 17,611 invånare, hvilket skulle göra öfver 12 millioner på 1 sv. qv. mil. I 4,120 hus funnos 95,091 invånare, o. s. v. Dödligheten är i propor-tion mot befolkningens täthet, 196 på 1,000 i Gotham Court, och i allmänhet i de fattigare kvarteren omkring 150, medan den i de rika trakterna håller sig vid 28,79, allt på 1,000,

Dessa siffror äro vältaliga, men de anvisa också botemedlet. En underjordisk jernväg skulle göra det möjligt för de fattige att söka sundare och billigare bostäder i utkanten af staden, och de municipala myndighe-terna kunde utan tvifvel ingripa, för att hin-dra för många fabriksanläggningar på ett ställe. I England, der man eljest är så rädd för intrång i den enskilda friheten, hafva sanitetsråden icke dragit i betänkande att lagstifta mot allt för öfverfyllda bostäder.

Omkring två tredjedelar af alla brotten hafva sin rot i fylleriet. Af de ofvannämnda 49,423 brottslingar som 1870 befolkade Newyorks fängelser voro 30,507 erkända drin-kare, och en god del af de öfriga 19,000 njöt rusdrycker i öfvermått. I Albany-fän-gelset funnos under samma tid 1,093 fångar, af hvilka 893 erkände att de brukade berusa sig. Bland den lösa barnbefolkningen i sta-den äro niö tiondedelar födda drinkare. Nyk-terhetsföreningarna hafva utan tvifvel uträt-tat mycket godt, men den stora *Temperance Lique* predikar sin absoluta afhållsamhet med en stränghet som uppväcker motstånd, och de människovänliga sällskapen måste derfore se sig om efter mindre radikala och mera verk-samma medel. De fattiga klasserna behöfva ännu mer än de rika vederqvickelse och sin-nesförädlande nöjen; offentliga samlingar, par-ker, musik och bildande föredrag äro säkrare bundsförvandter mot lasten än blotta sede-predikningar. Efter Englands exempel har också Newyork anlagt en park för folket och inrättat flere afgiftsfria läsesalar, der det hålles lättfattliga föreläsningar. Men ame-rikanerne hafva en medfödd benägenhet för starka drycker, en fallenhet som säges hafva sin grund i klimatet, och mr Brace föreslår såsom praktisk reformvän införandet af lätta vin för att uttränga spritdryckerna, samt in-rättande af utskänkningsställen under bar himmel. I den drakoniska lagen mot fylleri af 1866 yrkar han flerehanda modifikationer.

Vi skola nu se huru man försökt afhjelpa det onda. Till en början samlade man de lösdrivande barnen till så kallade *boys' mee-tings*, der man genom predikningar och sede-lärande berättelser sökte hos åhörarne inskärpa de dygder som fattades dem. Naturligtvis voro föredragen lämpade efter församlingens lynne och fattningsgäfv, och humorn hade fritt spelrum. En talare, som berättat lik-nelsen om farisen och publikanen, frågade en gosse hvad han förstod med en publikan.

En *alderman* som håller krog, blef svaret. — När är människan lycklig? När hon har pengar. — Hvem tager vård om små barn som öfvergifvas af sina föräldrar? Polisen. — Gatans barn äro sig lika öfver allt, i Paris och London såsom i Newyork, och aldrig svarslösa. Också fann man snart att denna väg icke förde till målet, men vänliga människor gjorde sig förtrogne med tillståndet hos de fattige, isen var bruten, och man bildade ett formligt förbund mot eländet.

Det var 1853 som denna förening stiftades, och den räknade snart medlemmar af alla samhällsklasser, domare, köpmän, lärare och prester af alla möjliga denominationer: unitarier, metodister, katoliker och presbyterianer samverkade här utan minsta svårighet. Tre år derefter erhöill Newyork's skydds-förening sitt officiella erkännande såsom en samhällsnyttig sak, men den var i sin början ganska anspråkslös, och dess byrå utgjordes af ett litet rum vid Amity-Street, der mr Brace med en ung gosse till sekreterare utgjorde hela personalen. Hit strömmade penningar, här anmäldes behof, och härifrån utgingo mr Brace's första cirkulär. Föreningens ändamål, såsom det framgår ur dessa program, var att skaffa bostäder och arbete åt hemlösa barn: »det var vårt hopp och vår dröm», säger den amerikanska författaren, »att invid feberns och brottets härdar ställa ett desinfektionsmedel».

Till en början inrättades verkstäder, men denna plan måste öfvergifvas, ty allt efter som föreningen upptog en slöjd, kom maskinarbetet och omöjliggjorde den genom sin mäktiga konkurrens. Styrelsen insåg då orimligheten i att vilja täfla med det industriella arbetet och beslöt sig att inskränka sin verksamhet till de öfvergifna barnens intellektuella och sedliga uppfostran. Det är ingen lätt sak att behandla den amerikanska gatpojken; med den franska hufvudstadens *gamins* delar han den oförskräckta företagsamheten och det snarfyndiga skicket, men han har den vuxna anglosaxarens hela ömtalighet mot frammande personers inblandning i sina affärer, och människovännerna, som ville vinna honom öfver till det civiliserade lifvet, behöfde allt möjligt skarpsinne och försigtighet för att icke stöta bort honom. »För att realisera vår plan», säger mr Brace, »måste vi framför allt behandla våra *gamins* såsom små oberoende män, gifva dem ingen ting utan betalning, men på samma gång

erbjuda dem det bästa som de kunde erhålla för sina penningar; sedlighet, uppfostran och religion fingo komma efteråt. Genom att smickra deras intressen och bjuda dem bättre valuta för sina penningar än de kunde finna annorstädes voro vi säkra att hålla dem kvar. Författaren vände sig till de inflytelserikaste medborgarna och till kyrkorna, man höll *meetings* och skref artiklar i tidningarna, och slutligen voro så mycket penningar sammanbragta att styrelsen i mars 1854 kunde öppna sitt första *Lodginghouse* för gossar. Men dermed voro icke alla våra bekymmer till ända. En god sång för 6 cents (22 öre), ett bad och aftonmat för 4 cents (14 öre), det var rena fakta för våra gossar, som de kunde väl begripa, men prisen voro under marknadsvärdet, följaktligen låg der något under; kanske var föreståndaren en prest och satte en snara för dem i afsigt att lura in dem i söndagsskolan. Emellertid öfvervunnos dessa skrupler, och några hyresgäster infunno sig verkligen. Den första natten var stormig, såsom man lätt kan begripa, men gossarne kommo igen. Nu blef det konsten att ingifva dem smak för arbete. En morgon inträdde föreståndaren i sofsalen och sade i en mycket likgiltig ton, att det hade kommit en herre som behöfde en gosse vid sitt kontor, och att han bjöd 3 dollars i veckan. Tjugo röster höjdes för att mottaga anbudet. Men han skall kunna skrifva en vacker stil! Det var ingen som kunde skrifva. — Nå ja, det kan man lära sig; hvad sägen I, om vi skulle ställa till med en aftonskola? Jo, det kunde nog vara bra. Och så blef det aftonskola, och en söndagsskola på köpet. Men allt sammans måste behandlas som en affär, och de menniskoölskande syftena omsorgsfullt döljas: med den religiösa och sedliga undervisningen förbands ekonomien, och en sparbank inrättades för att gifva de små vagabonderna känsla för egendom.»

Alla anordningar äro förträffliga; golfven i sofsalarne, som dagligen trampas af 250 gossar, äro fina som däckat på en örlogsmann. Nedre våningen innehåller en matsal med 150 platser, kök, hushållsrum och bostad för föreståndaren. I första våningen äro undervisningsrum, en gymnastik och badsalar; de båda högsta våningarna äro sofsalar, försedda med små jernsängar, två och två öfver hvarandra, 260 till antalet, liknande skeppskojer. Kostnaderna för inrättningen betäckas dels af barnens afgifter, hvilka

1870 uppgingo till icke mindre än 3,349 dollars (12,558: 75), dels med enskilda bidrag, som ingå mycket frikostigt, sedan man lärt sig inse sakens nytta, och sedan 1870 ett anslag af kommunen, som utgår af skatten på spritdrycker, enligt den grundsatsen att de som försälja sådana böra bidraga till underhållet af drinkarnes barn. Hela inkomsten uppgick 1870 till 60,000 dollars, och två år derefter till 80,000; styrelsen fann sig då i stånd att inköpa det stora och dyrbara *Shakspeare Hotel*, hvilket för närvarande är under inredning för sin nya bestämmelse.

Närmast i ordningen följde att göra något för den lösa qvinliga befolkningen i barna-åren. Man kan lätt tänka sig dessa flickors öde; också är det få städer i världen der prostitutionen fått en så ofantlig utsträckning som i Newyork. Man började med att anlägga friskolor, men utan särdeles framgång; de trasiga och smutsiga flickorna som man uppsamlade från gatan triffades icke i sällskap med bättre lottade kamrater, sjelfva ordningen och det mera städade skicket voro dem motbjudande, och de som hade föräldrar fingo icke komma ifrån småsysslorna hemma och värden om yngre syskon. År 1853 inrättades *Wilson School*, så kallad efter grundläggarrinnan, med friare former, som föranledde ett stort tillöpp, och kort derefter anlade mr Brace i Fjerde kvarteret, der nöden och eländet äro som störst, helt nära kvarterets fängelse en ny flickskola, der barnen fingo föda och de som uppförde sig väl äfven kläder, med vilkor att de skulle lära sig handarbeten. Det dröjde icke länge innan de kommo i stora skaror, och de gjorde sig nästan alla förtjenta af den goda behandling man lofvat dem; 1861 arresterades inom kvarteret 3,172 lösdrifvande kvinnor, och 1871 hade antalet nedgått till föga öfver en tiondedel. Efter hand anlades i de öfriga kvarteren qvinliga yrkesskolor, som utöfvade ett högst välgörande inflytande på hela omgifningen. Nästan alla dessa flickor blefvo dugliga människor, och många omskapade genom sitt exempel vanorna i sina hem; af mer än 2,000 elever som under 18 år besökt en af dessa skolor, och som sedan af sina lärarinnor följdes med en rörande vaksamhet, hafva endast 5 blifvit lastbara eller brottslingar.

Den erfarenhet som förvärfvades under behandlingen af flickorna återverkade i sin ordning på skyddsanstalterna för gossar, och

man valde för nya anstalter alltid de trakter som tycktes erbjuda de minsta utsigtarna för framgång, der nöden var värst och oordningarna svårast. »Vi öppnade», säger författaren, »en skola, förträffligt försedd med alla de lockelser som kunde draga till oss en publik: till de vanliga skolämnena lades undervisning i yrken, eleverna fingo varm föda, och det betaltes dem äfven små arbetslöner. Dertill anordnades nöjen, små utflykter, roande föredrag och förevisningar; vi gjorde allt hvad vi kunde för att göra lifvet behagligt för våra skyddslingar. Till tack derfor slogo de sönder våra fönster, bröto sig in om nätterna, plundrande lokalen och skrek: »ned med prestskolan». Men efter hand lugnades oväsendet, de små upprorsmakarne blefvo fridsammare, och den välvilliga behandlingen utöfvade sina lockelser, i synnerhet sedan man anställt en qvinlig föreståndare vid industriskolan, enligt den amerikanska erfarenheten att kvinnor hafva större förmåga än män att taga reda på ostyriga pojkar. Vi behöfva knappast säga att undervisningsmetoden lämpades efter skolpublikens smak och vanor; det var till en början vida mindre fråga om att bibringa direkta kunskaper än att väcka slumrande anlag, öfva iakttagelseförmågan och bilda karakteren. Den mesta undervisningen skedde genom förevisning och samtal, efter det så kallade *object system*. För öfrigt gjordes strängt afseende på behofven och vanorna hos hvarje särskild klass af nödlidande. Så öppnade mr Brace och hans medhjelpare, i trots af ett bittert motstånd från det katolska presterskapets sida, som ropade på protestantiska omvändelseförsök, en liten skola för italienska tiggarbarn, hvilken för närvarande besökes af några och sextio om dagen, och för negerbarnen anordnades särskilda skolor, lämpade efter deras lynnen och anlag.

Men det blef i längden omöjligt att i staden finna varaktig sysselsättning för alla dessa unga människor, och föreningen insåg snart nödvändigheten att taga landsbygden till hjälp. Det är en lycka för det nordamerikanska samhället att vestern ännu är glest befolkad, och ofantliga jordrymder ännu vänta på odlare. Den närmaste omsorgen blef därför att försöka utplantera gossar i farmerhusen; jordens stora fruktbarhet gör att landbrukaren icke behöfver räkna så noga med en mun mer eller mindre i sitt hushåll, och i många afseenden kan det vara för honom en fördel

att hafva egna arbetare, som äro medlemmar af familjen, i stället för lejda. Föreningen utställde sina cirkulär, och farmerne gjorde i följd deraf sina beställningar. Det gick icke alltid så punktligt med expeditionen: somliga ville ha blonda och blåögda barn och fingo mörkhyade, andra önskade kraftiga lynnen och fingo veka o. s. v. För att så vidt som möjligt uppfylla alla önskingar och tillfredsställa farmerhustrurnas fantasier, bildades små skaror af utvandrare, som uppläddes, utrustades och under uppsigt af en sällskapets agent afsändes till den eller den orten der man visste att det fattades arbetare. Kommunen var underrättad på förhand och väntade den unga troppen vid jernvägsstationen. Dagen derefter hölls ett *meeting* i kyrkan eller stadshuset, agenten vädjade till befolkningens människokärlek, på samma gång som till deras intresse, och ofta såg han innan aftonen hela sitt manskaf placeradt i hederliga och ordentliga familjer. Icke heller detta företag blef utan vedersakare, sällskapet beskyldes för att drifva proselytism, och vännerna af de gamla skyddsinnrättningarna uppträdde af teoretiska skäl fiendligt mot systemet. Föreningen försvarade sig med brochurer och tidningsartiklar, och som i Amerika alla bevis för att öfvertyga någon skola stödjade sig på siffror, blef det sällskapets sak att samla och gruppera statistiska uppgifter. Bland en sådan mängd barn, som uppväxt snart sagdt på gatan och från sina spädaste år antagit nomadiska vanor, var det naturligtvis många som aldrig kunde rätt bortlägga sin flyttfogelsnatur, utan flyttade från ställe till ställe, vanligen längre och längre mot vester. Alla dessa måste följas med oafslätlig vaksamhet, på det att styrelsen skulle kunna kontrollera deras uppförande. Den hade också den stora tillfredsställelsen, att af 22,000 ynglingar, som blifvit räddade från eländet och blifvit anförtror i hederliga landbrukares händer, var det endast ett försvinnande fåtal som kom i delo med rättvisan. Äfven i ekonomiskt afseende visade sig företaget välberäknadt: utrustningen, resan och underhållet under vägen till de åkerbrukande staterna i vestern utgjorde i medeltal endast 15 dollars (55 rdr) för hvarje gosse.

Icke det minst lärrika i historien om detta förbättringsarbete är berättelsen om sättet hvarpå man funnit medel till dess utförande. Mr Brace är en hatare af subscriptionslistor, som kringbäras i husen såsom hos oss, eller

vid offentliga middagar, såsom i England. Han vill icke att någon skall tro honom på hans blotta ord: intrycket förgår så lätt, människorna ledsna vid upprepade tiggerier, och har, hvilket lätt kan hända, en enda förespeglning blifvit sviken, kan hela företaget förlora förtroende. Det amerikanska sättet att gå till väga är ett annat: man skrifver artikel på artikel i tidningarna, håller det ena *meeting* efter det andra, och öfvertygar publiken med siffror, att den handlar i sitt eget ekonomiska intresse när den är frikostig mot de nödlidande. Argumentet är enkelt. Här är ett rikt kvarter, med bodar för alla möjliga lyxsaker: tätt bredvid är ett fattigt kvarter, med en laglös och utsvulten befolkning. I dessa lyxbodar begås regelmessigt stölder för t. ex. en half million om året; den dubla frestelsen är för stark, hungren för hård, och de granna sakerna lysa för bjert i ögonen. Nå väl, egarne till alla dessa herligheter kunna ju upprätta en försäkringsanstalt mot stölder, och om en sådan kan erhållas för fjerdedelen af millionen, hafva de den andra fjerdedelen i ren behållning. Låtom oss se. Polisen är dyrbar: det är exempel på att en enda brottsling kostat 20,000 dollars att få gripen och bestraffad; 16,000, 12,000, 10,000 dollars höra till det vanliga. Om också en polisbevakning vore verksam, hvilket den icke är, så sprider den otrefnad och skrämmer bort kunderna. En annan metod måste försökas. Huru skulle det vara att öppna skolor, tillflyktsalar och lärum för de fattige, dit de kunna gå om aftnarne och få sig ett godt mål mat och ha treffligt, i stället för att gå och gapa på juvelerarebutikerna, under det att de frysa och hungra? I början infinna sig de små fribytarne af nyfikenhet, eller för att lära något som kan hjälpa dem i striden för tillvaron. En viss groflemmad och starkt bygd gatpojke, hvars vilda streck voro en landsplåga för hela kvarteret, föll en qväll på det infallet att se hvad de hade för sig der inne; nu är han anstaltens föreståndare, och hans ovanliga kroppskrafter komma honom väl till pass för att hålla reda på de ostyriga benglarne. Man räknar allt i dollars och cents; det är ingen konst att kalkulera sig till det elände hvartill kringstrykande unga qvinnor äro upphof, och å andra sidan den vinst de såsom ordentliga arbetarinnor kunna bereda samhället. Också äro på få dagar 27,000 dollars insamlade till ett *lodging-house* för

flickor. Hvarje beqvämighet, hvarje liten lyx, har sitt penningvärde såsom en sköld mot lasten: solsken, renlighet, behag hos de omgivande föremålen hafva bevarat renheten i mer än ett barnhjärta, eller bidragit att återföra den som flyktat.

Låt oss gå ett steg längre, eller högre, om så behagas. Mr Brace är en god demokrat, men på samma gång en allt för god räknemästare för att vilja anförtro den politiska makten åt den okunniga hopen. Det är lätt att räkna ut hvad den allmänna valrätten, omdömeslöst utöfvad, årligen kostar samhället: många gånger mer än det skulle kosta att skaffa de röstande litet vett. Ingen vän för öfrigt af statens ingripande, prisar han Californien, Massachusetts, Rhode-Island och Connecticut, der legislaturen beslutat införa den obligatoriska undervisningen, och framdrager med smärta siffrorna på olärdade — *unlettered* — amerikanska medborgare, 6 procent i Norden och ända till 30 procent i Södern, der det så väl behöfdes upplysning, sedan maktens tyngdpunkt blifvit lagd i den tanklösa och lättsinniga afrikanska racens händer.

Af allmosan, såsom den gifves i Europa, är mr Brace en afsvuren fiende: hon förnedrar, säger han, både dem som gifva och dem som mottaga henne. I London ensamt har man beräknat att för välgörande ändamål årligen utgifves öfver 100 millioner rdr; en stor del, kanske den största, af dessa oerhörda summor tjenar snarare att göda pauperismen än att utrota den. »Äfven vi», säger mr Brace, »utdela årligen under olika former, många tusen dollars, men vi fordra att se hvar hvarje cent tar vägen, d. v. s. huru den verkar på personen som mottager honom. Vårt ändamål med allmosan är att förekomma allmosegifvandet... föreståndarne för våra *lodging-houses* hafva funnit att det bästa sättet att göra godt mot våra gossar är att taga af dem, icke att gifva.» De betala alla för sitt logis, men de fattige få kredit och betala när de kunna. Man kläder dem aldrig på en gång, utan hjälper dem att göra små besparingar och så småningom kläda sig sjelfva. De få också förskott för att börja någon liten handel eller annan industri, men det är endast lån, som de betala sedan deras affär kommit i gång; det säger sig sjelft att villkoren äro de billigaste, och att några icke alls betala, men dessa förluster mer än uppvägas af den vana vid ordning och nyt-

tig verksamhet som blifvit bibragt de öfrige.

Till slut några siffror, som äro egnade att visa i hvilken mån dessa bemödanden burit äfven materiella frukter; det är i synnerhet aftagandet i den qvinliga brottsligheten som är anmärkningsvärd. År 1860 arresterades i Newyork för vagabondage 5,880 kvinnor, 1861 3,172, såsom vi ofvanföre sett, 1862 2,243, 1863 1,756, 1864 1,342, 1869 785, 1870 671 och 1871 339. Under dessa elfva år har Newyork's befolkning stigit med ungefär 13½ procent, så att om ställningen i öfrigt varit oförändrad, borde antalet af för lösdriveri häktade kvinnor 1871 hafva utgjort 4,700. Utan att visa en så i ögonen fallande förminskning, har antalet stölder, begångna af kvinnor, under de nyss nämnda åren undergått följande förändringar, nemligen 1860 890, 1861 880, 1863 och 1864, hvilka voro krigsåren, då arbetslösheten var mycket stor, resp. 1,133 och 1,131, 1865 877, 1869 989, 1870 746 och 1871 572. Antalet häktade flickor under 12 års ålder, som 1863 var 403, hade 1870 nedgått till 212.

Den manliga karakterens större oberoende röjer sig också uti en större motståndskraft mot bemödandet att förbättra den, men äfven här visar sig ett stort framsteg. På de tolf åren från 1859 till 1871 har antalet manliga häktade för lösdriveri nedgått från 2,829 till 994; på de 14 åren från 1857 till 1871 har stöldernas antal minskats från 2,450 till 1,948; 1864 häktades 1,965 gossar under 15 år, 1871 endast 1,017; 1861 arresterades 466 ficktjufvar, 1871 icke mer än 313.

Vi sakna uppgifter om det samfälda värdet af alla stölder som begingos i Newyork under de år som föregingo mr Brace's och hans vänners verksamhet; men 1871 angäfvos stölder till ett värde af 1,521,940 dollars, oberäknadt sådana tillgrepp om hvilka polisen aldrig fick kännedom. Här är således ännu icke brist på arbetsfält, men i jämförelse med de ofantliga kostnaderna för rättsvård och fängelseväsende är det anmärkningsvärdt att tusentals gossar kunnat utrustas, förflyttas och anställas i landtbruk för 15 dollars hvardera, att 3,000 flickor, som undervisas och till en del få sin föda i yrkes-skolorna, kosta lika mycket om året, samt att de barn som i lodginghusen erhålla bostad och undervisning, till ett antal af 12,000,

icke kosta mer än 50 dollars hvardera för hela året.

Häraf inhemtas att det kostar mindre att förekomma förbrytelser än att bestraffa dem. Hvilka kostnader kunna åt samhället besparas, om man angriper lasten innan hon hin- ner slå ut i brott, undanrycker den fattige anledningen eller förevändningen till att stjäla,

och genom uppfostran förvandlar de späda fängelsekandidaterna till arbetsamma och nyt- tiga medlemmar af samhället, är icke alde- les omöjligt att ådagalägga i siffror; den moraliska vinsten, de lidanden som undvikas, och det högre mått af välbefinnande som beredes åt menniskorna, trotsa naturligtvis all beräkning.

Något om litterära akademier.

Vid den berlinska vetenskapsakademiens sammankomst den 26 mars detta år till firande af kejsar Wilhelms födelsedag höll akademiens ständiga sekreterare professor Emil du Bois-Reymond festtalet. Det gick ut på behofvet af en akademi för tyska språket, i någorlunda öfverensstämmelse med de utländska inrättningarna af detta slag, *Académie Française*, *Accademia della Crusca*, *Real Academia Española*, och till en viss grad äfven vår Svenska akademi. Den uppgift som är ställd för alla dessa anstalter, och som talaren tänkte sig böra läggas äfven för den han hade i sigte, kan i allmänhet uttryckas med en fras i *Crusca's* stiftelse- urkund, hvori det säges att hon skall »från kriet och sådorna rensa italienska språkets mjöl». Att en sådan sigtning är af högsta behof påkallad för tyska språket, har den snillrike fysiologen på ett öfvertygande sätt bevisat, och hvad han yttrade om behandlingen af sitt modersmål har full tillämplighet på våra förhållanden, såsom Jacob Grimm redan för 27 år sedan bevisade i sin bekanta afhandling »Über das pedantische in der deutschen Sprache».

Man kan undra på att en induktiv naturforskare såsom du Bois-Reymond hyser en sådan ömtalighet i fråga om stil och språkbruk, men utom det att han är ett stort snille i sin vetenskap, har han ett ovanligt värde öfver språket och en sällsynt elegans i framställningen, som kanske endast kan förklaras ur hans franska härstamning och till en del franska uppfostran.

Det vore själfbedrägeri, säger han, om tyskarne såsom folk betraktadt ville tillskrifva sig någon synnerlig begåfning för känslan af formens skönhet och dess framställande i vidsträcktaste mening: tyskarne måste erkänna att i hvad smak angår äro italienare och fransmän dem öfverlägsne af naturen,

och äfven i många stycken engelsmännen genom uppfostran. Den som finner denna bekännelse tung kan trösta sin nationalfä- fänga med betraktandet af den hufvudegen- skap hvarmed detta fel på det närmaste sam- manhänger. Denna egenskap är den på tin- gens väsen, på den sista tillräckliga grunden, med ett ord på sanningen riktade blicken, som obekymrad om det sköna skenet, och utan att låta sig hämmas af någon konven- tion, någon myth eller någon dogm, trän- ger ända till varandets fjernaste frågor. Denna ande röjde sig, redan på den tid då germanerne i sina urskogar jagade elg och vildsvin, i bildlösheten af deras gudstjenst, som icke behöfde annat än skogen till tem- pel, och samma konstlösa sinne uppenbarade sig under reformationstidehvarvet, då folket från den latinska kyrkoståten återvände till sina lika ödsliga gudshus. Germanerne likna i detta fall den semitiska stammen, som, jem- förelsevis tidigt hunnen till den renaste ut- präglingen af gudsidén, lade konsten i band, och hvars stamförvandter i sina moskéer icke tala någon sinlig symbol af gudomligheten, i sina boningar ingen bild af menniskor eller djur. Det hör icke hit att visa, i hvilken grad tyskarne lyckats att inom den bildande konsten öfvervinna denna brist på skönhets- känsla; träffande antyder du Bois-Reymond, att man ur tankens öfvervigt öfver formen må hända skulle kunna förklara böjelsen för dessa anspråksfulla, icke sällan hopplöst dunkla allegorier, genom hvilka den tyska konstnä- ren, glömsk af sin rätta kallelse, ofta upp- häfver sig till en opåkallad lärare inom tan- kens område, till exempel i filosofiens histo- ria. Till och med inom poesien och musi- ken är det ingen brist på osköna företeelser.

Det fordras ringa bekantskap med de sär- skilda folkslagen för att inse, att äfven utom den egentliga konsten spelar sinnet för for-

mens korrekthet, skönhet och fulländning hos tyskarne en mindre rol än hos de andra stora kulturfolken. »I allmänhet taladt», säger talaren, »finnes hos oss intet konstnärligt element, liksom äfven det dermed mångfaldigt i beröring stående tekniska elementet hos massan af folket är svagt utveckladt, trots alla industriens framsteg och de enskildes uppfinningsförmåga. I många drag, hvilka jag icke nämner, visar sig detta, men i synnerhet tydligt i behandlingen af ett konstmaterial som handteras af alla människor öfver de första barnaåren, nemligen språket.»

För att det må kunna talas om språkets renhet och riktighet måste dessa egenskaper vara bestämda genom allmänt gällande regler. Liksom i så många andra ting föregingo äfven i detta fall italienarne tidigt med godt exempel det öfriga Europa: Italiens och Frankrikes språkakademier stiftades på 1600-talet, Spaniens straxt i början af det följande seklet. »Uttryckets adel och skönhet äro äfven under trasor hemmastadda på andra sidan Alperna och Pyrenéerna.»

England har ingen öfverdomstol för frågor som röra språket: angående rättskrifning och uttal finnas flerehanda meningar i litteraturen och de särskilda landsdelarne. Men hvarje bildad engelsman har för sådana saker ett skarpt sinne, och om olikheter i skrifsätt ega rum, så är det icke af likgiltighet utan af full och medveten öfvertygelse. Man kan aldrig taga en engelsk tidskrift i handen utan att träffa på anmärkningar öfver riktigheten af brukade ord och ordformer; den engelska kritiken anser sig skyldig att vaka öfver landets språk, hvilket den liksom krigsskeppen kallar *Her Majesty's English*, hennes majestät drottningens engelska. I synnerhet håller engelsmannen en skarp utkik på de nyheter och försämringar som från Amerika och kolonierna hota att insmyga sig i moderlandets språk. I barnkammaren, i skolsalarne, i sällskapslifvet, på predikstolen, på teatern, i parlamentet — öfver allt lägges största vikt på talets form. Språkets fattigdom på klang har ledt till en ytterlig finhet i utbildningen af språkorganen, och hos de högre klasserna stegrar sig värden om uttrycket, liksom om det yttre personliga uppträdandet i öfrigt, icke sällan till det narraktiga. I lefnadsskildringar prisas ofta personers angenäma sätt att tala eller berättas; engelsmän och engelskor, som

utan att vara skriftställare af yrke, lemnat förträffligt skrifna bref, dagböcker, reseberättelser, o. s. v. äro utomordentligt talrika. Kort och godt: Englands bildade klasser hafva redan länge med afsigt eller af vana beflitat sig om att gifva sina muntliga och skriftliga framställningar den högsta möjliga fulländning. Man må tänka om engelsmännens konstsinne hvad man behagar, och det har på Europas fastland blifvit ett mod att nästan förneka dem allt sådant. Men i det inre af sina hem, i familjen, i det dagliga lifvet, visa de sig hvarje ögonblick som artister, nemligen i behandlingen af sitt språk.

I hela världen äro fransmännen beundrade för sitt konstsinne och sin smak, men hvarifrån hafva de fått dessa egenskaper, i hvilka väl icke celterne från början hade någon öflägsenhet öfver germanerne? Grekiskt inflytande egde må hända rum genom kolonien Massilia, det nu varande Marseille, men mest verkade väl den romerska eröfringen och förbindelsen med Italien, understödda af rikedom, ostördt välstånd och tidig centralisation, till att hos franska folket småningom utveckla detta fina sinne för korrekt skönhet, som beherskar hela dess lif och med synnerlig styrka råder i dess språk. Fransmännen äro i sin litterära smak, liksom i hela sin politiska verldsåskådning, romarnes arfvingar. Den klassisk-franska litteraturen har egentligen aldrig varit ung: någon »Sturm- und Drang»-period, såsom den tyska vitterhetens mot slutet af 1700-talet, har den aldrig känt, utan den är född och uppfostrad i den förståndets lugna klarhet och den väl afvägda mätta hvars versifierade lagstiftning för romarne framlades af Horatius, och för gallo-romarne efter hans förebild af Boileau.

Franska språket är såsom bekant i rättskrifning och ordfogning regelbundet ända in i de obetydligaste detaljer, i prosaiskt och poetiskt uttrycksätt lika så regelbundet ända in i de finaste färgskiftningar. Sedan 200 år äro de gränser bestämda inom hvilka snille, känsla, qvickhet, fantasi, värtalighet och dagligt tal hafva rättighet att röra sig. Väl utflyttar i tidernas lopp den skapande förmågan dessa gränser, men hon öfverspringer dem aldrig. Samma tanke låter på franska felfritt och träffande nästan aldrig säga sig på mer än ett sätt. Den mindre erfarne får af den franska litteraturen lätt det intrycket att alla fransmän skriva en enda

stil. Liksom, säger du Bois-Reymond, vid kristallbildning moderlutens orena beståndsdelar uteslutas, så skjuter i den franska satsbyggnaden tanken fram ur föreställningarnas kaos till färglös renhet och genomskinlighet. Det händer väl också dervid någon gång, att det endast dunkelt anade och därför kvarblifvande var det djupaste och bästa. Så har man ju också sagt om moderluten, att i henne ligger framtidens kemi bevarad.

Man berättar om den bekanta franska författaren Prosper Mérimée, att han länge öfvervägade huru vida han vid slutet af ett bland sina arbeten borde utsätta ordet *Fin* eller icke. Så noga väger man på hvarje onödig stafvelse eller bokstaf innan man nedskrifver den. Det enkla väljudet är icke skriftställarens minsta omsorg: han undviker med verklig ängslan vokalsammanstötningar och tillfälliga rim, ty han vet att en skara omuthga väktare lura på honom, hvilka icke låta den ringaste värslöshet undfalla sig. Om den litterära ömtålighet hvartill den franska kritiken kommit har man anorstädes intet begrepp; dess beröm och tadel äro oss lika ofattbara. En Sainte-Beuve finner en hårdhet eller en otydlighet i stilen som alldeles undfaller främlingen; men lika litet kan denne dela hans beundran för en lycklig bild eller ett väl funnet uttryck: den ytterliga putsning fransmannen använder på sin diktion skulle i andra länder vara förspild, men här bär den sin belöning. Den som med kraft, finhet och behag kan handtera det genom många slägtleders arbete blankpolerade språkvapnet skördar en hyllning, endast jemförlig med den som fordom tillföll segraren vid de olympiska spelen. En väl skriven sida i en bok, ett träffande ord, hafva icke sällan varit utgångspunkten för en lysande lefnadsbana. En bok som lifligt anslår den nationala smaken är en stor tilldragelse, och författarens namn är i allas mun, såsom en lycklig fältherres.

De franska lärde hafva därför städse nedlagt stort arbete på formen af sina arbeten. Det är betecknande att den man som anses för den nyare franska prosans skapare, Blaise Pascal, på samma gång var en betydande matematiker och fysiker. Namnen d'Alembert, Buffon, Condorcet, Cuvier, Arago m. fl. hafva lika god klang i litteraturen som i vetenskapen. De franska lärdes stilistiska mästerskap och fransmannens fina känsla för

detta slags förtjenst bidro mycket att skaffa vetenskapen i Frankrike det deltagande hos alla klasser som den i andra länder ofta måste umbära.

Denna det behagliga uttryckets förgudning hos fransmännen är icke utan sina olägenheter. Ingen filosofisk sofism, ingen politisk förvändhet, intet socialt hjernspöke, som är klädt i en vacker språkdrägt, behöfver hos dem förtvifva om bifall, ingen lögn, intet ohyggligt, intet ruttet, hvaråt framställningens behag förlänar tjusning för det franska örat, medan det å andra sidan icke ges en så hög och allvarlig sanning som icke genom den minsta anstöt mot den lättretliga franska smaken blir löjlig och utan verkan. Ännu som förr ställer massan af bildade fransmän i sitt innersta hjerta icke blott Corneille, Racine och Molière, utan äfven Lafontaine högt öfver barbaren Shakspeare.

»Dyrt nog» — vi citera här ordagrant — »hafva fransmännen i sin historia pliktat för denna svaghet. Sköna ord förde dem från *Contrat social* till konventets guillotin, och vidare derifrån till den punkt der de nu stå; hvart skola sköna ord ännu vidare föra dem? Hela världen står i Frankrike öppen för hvarje dragligt utrustad skriftställare som är herre öfver sitt språk, hans omdöme må vara aldrig så skeft, hans insigt aldrig så grund, hans karakter så vacklande och hans öfvertygelser hvarandra så motsägande som möjligt. Man jemföre Lamartine med Rückert: med samma rätt hvarmed fransmännen läto den känslösamme rojalisten som skref *Méditations poétiques* behaga sig såsom hufvudman för den provisoriska regeringen, skulle efter skaldegåfvornas lott Frankfurt-parlamentet ha erbjudit Rückert kejsartronen. Den franska skriftställaren å sin sida förledes genom den makt hans talent ger honom öfver massorna till att tro sig vara en statsman, endast därför att han skrifer god franska. Så uppstå dessa existenser som äro oerhörda utom Frankrikes gränser; man såg nyligen en sådan uppslukas i den parisiska kommunens afgrund.»

I den berömda *Académie française* synes detta fransmannens sinne för språkformen hafva förkroppsligat sig. Nästan en hvar som der i landet förer en penna hyser det hoppet att denna stolta institutions portar för eller senare skola öppna sig för honom, men är utsigten till denna ära en gång oåterkalleligt stängd, då tröttna de aldrig

att göra den till skottafva för sitt hån. Enstaka sjelfständiga skriftställare, såsom Lanfrey, Napoleon I:ste lefnadstecknare, hafva af ädlare bevekelsegrunder blottat dess fel, och det lærer icke kunna nekas att Franska akademien ofta och väldigt misstagit sig i sina val, krupit för makten och till odödligheten förpassat personer som redan i lifstiden varit förgätna; lika så är det onekligt att akademien är oduglig till stora samfälda arbeten. Men dessa och dylika anklagelser angå oss icke här, snarare den långt mindre ofta hörda förebräelsen att hon uppammat den småaktigt inskränkta, så kallade klassiska smaken, undertryckt det celtiska lynnets råa men ädla kraft till förmon för det sirliga, slickade gallo-romerska väsendet, samt på detta sätt för språket afskurit återvägen till föryngringens källa och gjort alla verkliga framsteg omöjliga.

Intet folk har mer vanvårdat sitt folkspråk och sin folkpoesi än fransmännen; det lilla vi känna om båda låter oss ana, hvilka skatter i följd af denna inskränkta smak gått förlorade. Men det är en annan fråga, huru vida akademien har skulden för denna trångbröstad förnämhet, eller om icke snarare de bildade fransmännens litterära smak fann sitt uttryck i akademien. Man säger att Le Nôtre skapade den franska trädgårdskonsten, med dess klipta häckar och geometriska figurer. Men Le Nôtre hade aldrig vågat sig på något sådant, om han icke funnit smaken för dylika anläggningar rådande vid Ludvig XIV:s hof. Så mycket är dock sant, att sedan Franska akademien en gång fans, utöfvade hon en makt öfver sinnena: liksom i politiken, buro i litteraturen fransmännen halft knorrande, halft gäckande, det sjelfpålagda oket.

Till allt hvad som nyss blifvit sagdt om språkets enket och regelrättighet hos engelsmän och fransmän företer Tyskland raka motsatsen. Sjelfva rättsskrifningen, ehuru icke så redlös som den svenska, är ganska förvirrad, och hvarje försök att gifva den enhet har hittills strandat. Jakob Grimms reformförsök var förmodligen allt för radikalt, och har endast vunnit efterföljd af en liten rättrogen flock. Du Bois-Reymond klagat öfver att man har två sätt för skrifningen af de gängbaraste ord, två böjningsformer för de vanligaste verb, utan någon allmän regel när det ena eller andra skall brukas. Den bristfälliga synonymiken gör det möjligt att sam-

ma tanke utan bestämd färgskiftning kan efter behag uttryckas på flere sätt, och deraf har uppstått denna värdslöshet, hvilken ådragit tyskarne förebräelsen att de sakna bestämda uttryck för en bestämd tanke: *les allemands n'ont pas le mot propre*. De äro nöjde när uttrycket någorlunda täcker tanken; med små tankefel äro de icke så nogräknade. Det råder dess utom i uttal, ordbildning och ordfogning den största frihet: icke blott hvarje landsdel, nästan hvarje enskild tycker sig vara sin egen akademi.

Hvarje svensk som reser i Tyskland har tillfälle att förväna sig öfver bristen på öra hos det folk som säges vara det mest musikaliska i världen. Det synes såsom om de icke kunde skilja vissa närliggande vokaler eller diftonger från hvarandra, och några af deras vackraste dikter äro vanställda af falska rimslut, såsom *schön* mot *sehn*, och mera dylikt. Till och med från scenen, predikstolen och den politiska tribunen får man höra en dålig vokalisering, som stöter främlingen. Grimm klagat i sin förut nämnda skrift om pedanteriet i tyska språket, att man skrifer samma ljud på olika sätt, så att till exempel vokalens förlängning än utmärkes genom dess fördubbling, än genom ett efterskrifvet *h* och så vidare. Det kan ställas i fråga, om icke en egen olycklig tysk *pedantismus* i detta afseende fört den store språkforskaren utöfver skönhetslinien och gifvit dåliga exempel; men derom vilja vi nu icke tala. Det vissa är att tyskarne sjelfva i allmänhet visa ett djupt liknöje för dessa saker, om de icke rent af föredraga regelösheten framför ett helsosamt tvång. Du Bois-Reymond gör här en fin anmärkning. Ju skarpare, säger han, det eljest godtyckliga är bestämdt genom fasta regler, med så mycket större säkerhet rör sig den som en gång fattat dem och kan vända sin uppmärksamhet åt viktigare saker. De tyska böckerna äro liksom de svenska fulla af tryckfel, hvilka i franska och engelska arbeten nästan äro oerbörda och anses ovilkorligen oförlätliga; det kommer deraf att den tyska eller svenska sättaren måste jemte sin egen grammatika och ortografi äfven hafva den sjelfsväldiga författarens i hufvudet.

Hvad som i de germaniska språken gör en viss formel uppsigt nödvändigare än i engelskan och franskan, är lättheten att bilda nya ord och oförmågan att verkligt införlifva latinska och grekiska. Af den senare följer

den för fransmän och engelsmän obekanta, redan ofta förgäfvades bekämpade men aldrig fullkomligt utrotbara ohyra som kallas främmande ord; holländarne hafva dock under lika förhållanden bemött den framgångsfullare än något annat germaniskt folk. Särdeles behöflig, säger du Bois-Reymond, vore oss just i detta ögonblick något af den franska och den engelska språkpolisen, då det offentliga lifvet, de ständiga folkförsamlingarna och den periodiska pressen upphörligt uppfinna en mängd nya talesätt, af hvilka få synas vara någon vinst för språket.

Är icke detta ord liksom taladt ur vår egen dagliga erfarenhet, och se vi icke i hvarje stund, huru den periodiska pressen i svindlande brådska präglar nya uttryckssätt, som sedan öfvergå i umgänget och den med icke mycket mindre brådska tillverkade så kallade skönlitteraturen? Tyskarne hafva en olägenhet som vi sakna, nemligen flere bildningscentrer, Berlin, Wien, man kunde dertill lägga München, Angsburg och ännu många andra. Men vi lida i själfva verket också af denna olägenhet: de tyska tidningar och böcker som hos oss öfversättas röja sina idiomatiska egenheter midt igenom det glesa och trådbara så kallade »svenska» omhöljet, och dertill stormar från en annan sida in på oss en danskhet i tanke- och språkvändningar, som själf ofta icke är något annat än en halffördanskad tykhet.

Hand i hand med likgiltigheten för den formella sidan af språket går hos tyskarne föraktet för stilens värd. Ordet stil tages här naturligtvis endast i betydelsen af dess grundläggande egenskaper, hvilka hvar och en med något mått af naturlig begåfning kan tillägna sig genom uppfostran. Man kan icke fordra af hvar och en att han skall skriva fint, snillrikt, värtaligt och hänförande, men man kan af hvar och en fordra att han på sitt modersmål skall kunna klart, kort och fullständigt uttrycka sin mening.

Särskildt äro de tyska naturforskarna för sitt värdslösa framställningssätt föremål för talarens stränghet. För mängden af dem är den tanken att man måste nedlägga någon möda på föredraget, och att en vetenskaplig afhandling kan vara ett konstverk lika väl som en novell, ett underligt infall. Derför att de icke kunna skilja stilens grundläggande från dess förskönande egenskaper, mena de att ett vackert språk är en himlens skänk, hvilken förgäfvades eftersträfvats af den som från

början icke fått den, och som för öfrigt icke är värd att man därför gör sig synnerligt omak. »Obekymrade om den yttre företeelsen, framtråda de i nattrock inför allmänheten, och hvad som icke är mindre illa är att allmänheten dermed visar sig belåten. Ja, de tyckas göra sig en ära af att sätta sig öfver det yttre skicket, liksom om sanningen lede af en angenäm form, och liksom icke sträng uppmärksamhet på framställningen vore den säkraste vägen att upptäcka fel och luckor i bevisföringen. Ju hastigare den vetenskapliga produktionen nu mera går för sig, desto större blir den stilistiska förvirringen. Lärorikt är att se, huru den mindre griper omkring sig hos de forskare hvilkas arbete fordrar sträng tanke, fysikerna, än hos dem som stå längst på motsatta sidan, medicinarne; särskildt drifva de senare med de främmande orden ett ofog som icke nog kan tadlas.»

Vi anmärka här för egen del, att hos oss står det oklara, halfsanna och sluskiga i framställningen i direkt förhållande till den slafviska trohet hvarmed en författare följer en tysk föregångare i spåren: svärast äro teologerna, dernäst väl de som estetisera och filosofera efter hegelianska mönster. Det fins mycket utpuffade arbeten i den vägen, hvilka se ut som om de vore på svenska öfversatta af någon hamburgsk eller berlinsk profryttare, och nödtorftigt öfversedda af någon svensk handverksge-säll. De egentliga forskarne skriva i vårt land bäst, derför att de tänka själfva och bruka språket endast såsom ett medel. Sämst skriva de som slagit sig på hvad man kallar *fine writing*, eller, efter vårt gamla språkbruk, »vitterhet», ty hos dem är tanken underordnad den förment vackra formen; bilder och figurer växa som ogräs på det sunda förnuftets graf.

Följande resonnement bedja vi att få lägga våra klassiskt sinnade pedagoger på hjertat. Huru är det möjligt, säger du Bois-Reymond, att den tyska ungdomen sedan så länge förnöter lifvets dyrbaraste tid på skolbänken med studiet af de antika mönstren, men icke tager dem till förebilder? Man lär sig visserligen skriva på latin, men icke skriva såsom latinarne. På sin höjd hafva vi från romarne lärt satsens inveckling, men utan att såsom de ega de starka böjningarnas ariadnetråd, för att leda oss fram genom talets labyrinth. Deremot bemöda sig alltid fransmän och engelsmän, öfver hvilkas humanistiska studier våra elementarlärare rynka på näsan, att låta

de gamles stilistiska fullkomligheter så mycket som möjligt åter upplefva i sina egna språk. Såsom bekant, säger du Bois-Reymond, är också antalet af personer som på äldre år sysselsätta sig med läsning af klassiska författare långt mindre i Tyskland än i England. Monne det ej kommer deraf att man i glosan och ändelsen ser allt för mycket »bildande kraft» och dervid uppehåller sig så länge att man aldrig kommer fram till innehållet? Vi hade här i Sverige förr i världen ett slags klassisk bildning, men det var innan vi började införskrifva våra latinska grammatikor från Tyskland utan i stället författade dem själva.

Det kan låta eget, då talaren sökte en förklaringsgrund, hvarför tyskarne af de klassiska författarnes läsning draga mindre parti för sin stil, deri att de i jemförelse med fransmännen läsa så mycken grekiska i skolorna; men saken har nog sin riktighet. De germaniska språken hafva ingen motsvarighet till grekiskans rikedom på verbalformer och partiklar; några få grekologer hafva trängt så långt in i språkandan att de fått en säker känsla af de inre lagar som bestämma dessa formers eller partiklars nödvändighet, men den stora mängden, som hör en viss sida hos en författare prisas såsom ett stilistiskt mönster, ser endast oförklarliga godtyckligheter deri, och lär sig aldrig begripa att stilens förträfflighet just ligger deri att icke en enda bokstaf är till öfverflöps.

Det är en stor olägenhet att nödgas lära många främmande språk, hvilken vi hafva i ännu högre grad än tyskarne, efter som vi äfven måste lära deras språk, utom alla de andra som höra till vår och deras skolbildning. Den stora plats som den abstrakta spekulationen intager i det tysta tankelivet har dock kanske mer än allt annat varit ogynnsam för språkets sunda utveckling; tyskarne hafva vant sig att låta såsom djupsinnig vishet bjuda sig det oredigt tänkta, det löst sammanhängande, och stundom ett under en orakelmessig dunkelhet doldt nonsens. Denna vana har hos dem stadgat det lyte som af naturen är dem medfödt, att icke utarbета sina tankar till full skärpa utan låta sig nöja med någon ting halft ditåt. Denna sömnhet i tanken skulle kunna vara på visst sätt poetisk, såsom ett af Turner's sjöstycken eller vår Fahlerantz' landskapstaflor, och huru hafva ej våra gamla smaklärare fosforisterne inbillat oss, att det klart förnumna och tänkta

endast är den råa jordiska prosan, medan den himmelska visheten kläder sig i konturlösa molnmantlar! Men olyckligtvis är formen hvari denna svamliga gudavishet kläder sig vanligen så hård, skrofflig och gnisslande, att den jagar allt det mystiska behaget af den skymningslika aningen hufvudstupa på flykten.

Innan vi helt och hållet lemna den framställning vi hittills tagit till ledning, hafva vi ännu endast att se hvar en tysk söker den yttersta grunden till Tysklands så ofta beklagade otymplighet i fråga om språk och stil. Du Bois-Reymond tror sig finna den, icke såsom det plägar ske i det sjuttonde århundradets politiskt-religiösa öredor, utan i det mindre lifliga sinnet för formen i förening med den starka känsla för oberoende som gör det så svårt för tyskar att endast af allmän anda, utan trycket af borgerlig lag eller militärisk disciplin, ordna sina personliga böjelser under en allmän regel. Denna känsla fick sin näring genom det sönderslitna skick hvari Tyskland befann sig efter trettioåriga kriget, under hvilket de särskilda stammarnes känsla af sammanhörighet gick nästan förlorad, samt genom den derpå följande bristen på en sådan medelpunkt för den nationella kulturen som förmådde bjuda allmän aktning.

Hvad som derefter följer är för oss mindre viktigt. Hade Tyskland för hundra år sedan, eller på Lessings tid, då man ännu förstod att skriva sitt språk, haft en sådan litterär medelpunkt som Berlin efter den sista omskapningen lofvar att blifva, skulle detta folk »i detta ögonblick icke behöfva inför utlandet blygas för ett tillstånd i sitt språk som är ett stort kulturfolk ovärdigt». Det tillkommer icke oss att dömma, om de lyten hos tyskarne hvilka talaren så lefvande skildrar verkligen, såsom han tror, göra det omöjligt för deras modersmål att såsom världspråk täfva med franskan och engelskan. Icke heller angår oss särdeles det föreslagna botemedlet, en tysk språkakademi, som skulle hålla polis öfver missbruket och försämringen. Det är möjligt att sådant lyckas i Tyskland, der man visst icke har den vanan att visa ohörsamhet mot en makt som har förmåga att göra sig känd. Det är betecknande att den berlinska vetenskapsakademiens sekreterare i den fråga som här läg honom om hjertat nästan personligt vädjade till kejsar Wilhelm; häntydningen på *Her Majesty's English*, som förekom i det föregående, tycks vilja säga att den högsta värden om landsspråkets renhet och ädelhet

icke är statens politiska öfverhufvud övrig. Preussens kulturminister behöfver också i sina embetshandlingar icke visa den undfallenhet mot litterära kamaraderier som annorstädes synes vara upphöjd till regel, och styrelsen har medel i sin hand att utöfva inflytanden som för den tyska odlingen kunna blifva välsigelsebringande.

Äfven vi hafva en litterär akademi, men det faller oss icke in att hos den samma söka hjälp mot de olägenheter som vi dela med tyskarne, och hvilka i vissa fall äro känbarare för oss, emedan vi tagit dem ur andra hand. Vi önska att denna oförbehållsamma förklaring icke måtte tolkas såsom någon vanvördnad mot det frejdade samfund som efter sin stiftares mening skulle innesluta blomman af svensk odling, och som ännu har full rätt att på sin skuld skriva orden *snille och smak*. Men det ligger i sakens natur att Svenska akademien icke kan verka såsom en språkdömsstol, om än enskilde af dess ledamöter äro utmärkta författare, och allra minst bör staten försöka att pålägga henne ett sådant uppdrag, så länge allt det offentliga understöd som akademien tilldelas inskränker sig till en knapp skrifvarelön.

Hufvudsaken i all läkeåtgärd är en riktig diagnos; i det ögonblick sjukdomen är fullt känd är den till hälften botad. Först och främst är det alltså nödvändigt att hvar och en gör för sig sjelf klart, om hans lands språk i tal och skrift behandlas såsom det bör, eller om vi i båda afseendena råkat in på afvägar, från hvilka det är af vigt att vi snart försöka återvända. Vi tala här alls icke om rättskrifningen: det är ett kapitel för sig, och ehuru icke utan sin stora vigt, dock endast yttersidan af den sak vi här hafva för ögonen. Hvad du Bois-Reymond säger om misshandlingen af det tyska språket är en spegel, i hvilken vi här i Norden kanske gjorde väl att närmare betrakta oss. Intresset af en sådan sjelfbeskådning minskas icke af den omständigheten att våra statsmakter nyss beslutit en revolution i den offentliga uppfostran, hvarigenom man kan säga att hela den första själsdaningen kommer att hvilat på en treårig innötning af ett språk och en litteratur hos hvilka en så fin kännare deraf som du Bois-Reymond utpekade sådana mörka och vanställande fläckar.

Eller är det kanske all ting väl bestämt, och brukas vårt modersmål i tal som i skrift på ett sådant sätt som detta klangfulla, böj-

liga och ursprungligt klara språk har rätt att fordra? Du Bois-Reymond klagat öfver sina landsmäns brist på öra för missljudande vokalsammanstötningar, falska rim, hårda konsonantförbindelser, och framför allt deras undfallenhet för felaktiga tanke slut samt för grumligt uttryckta föreställningar. Vi skulle undra, om det har sig så särdeles mycket bättre i den stora massa af tryckta saker som årligen vilja gälla för den svenska litteraturens tillväxt. Vi tala icke om den periodiska: vi veta af egen smärtsam erfarenhet, huru svårt det är att tänka och skriva korrekt under ögonen på den oskyldiga men fruktansvärda lilla varrelse som kallas *printer's devil*. Men om den allmänna smaken vore bättre uppfostrad, skulle äfven publicisten känna det välgörande tvånget af strängare fordringar på bestämdhet och språkriktighet. Det skulle då icke gå an — liksom vi icke tro att det går an i något annat civiliseradt land — att dag efter dag säga om en person, att »han pålagts en för rättning», eller att »han bibringats en öfvertygelse», och äfven den anspråkslösaste läsare skulle icke tillåta att man bjöde honom ordformer och satsfogningar för hvilka den yngsta skolgosse blir tillrättavisad. Det är allmänt bekant att ingen nation talar sitt språk så slarfvigt som den svenska; ingenstädes stå talspråkets former i en så skriande afvikelse från skriftspråkets. Så länge dessa motsägelser icke äro undanröjda och en någorlunda skaplig öfverensstämmelse tillvägabragt mellan båda, är det nästan omöjligt att ett fint språksinne skulle kunna utveckla sig. Den större vigt som nu mera lägges på språkriktighet i den offentliga undervisningen, bör kunna göra något, så vidt nemligen hvarje särskild lärare icke har sitt särskilda grammatiska system, och så att säga förrätta grofarbetet, men till att skapa smak och stil fordras något annat, och vi tvifla mycket att de grundsatser enligt hvilka de svenska skriföfningarna i våra skolor ledas, med ämnets sonderdelning i ytterlighet, efter den vanliga predikotextmetoden, samt förses med inledning, utveckling, tillämpning och afslutning, föra i någon annan riktning än den motsatta. Hvad vi händelsevis lärt känna af denna öfningslitteratur skulle nog kunna gifva en ny Jacob Grimm anledning till några betraktelser »Über das pedantische in der schwedischen Sprache».

Det är den allt för mycket ringaktade Gustavianska skolan som vårt språk och vår litteratur hafva att tacka för sin egentliga rykt

och reda. Kom så romantiken med en verklig tysk nilöfversvämning, i hvars efterlemnade äfva, befruktande men besvärlig, den nu lefvande generationen till en stor del ännu trampar. Om växtligheten under den första perioden var mager nog, så voro gångarne väl krattade, och man behöfde icke förvilla sig om vägen. Med Nya skolans större idérikedom följde grummel, dunkelhet och bombast, okynnen som hos de rikaste andarne betydde föga, men som hos den stora hopen af efterföljare voro hufvudsaken. Stilens skönhet och genomskinlighet bero i första rummet derpå att man vet hvad man vill säga, att man använder just de rätta orden — *le mot propre* — och icke en stafvelse utöfver hvad som nödvändigt fordras. Mot denna sista regel syndas mest; därför att man vill vara

så snillrik, originel och djupsinnig, säger man så mycket utan att rätt veta hvad man menar. Det kunde löna mödan att jemföra de allmännast gängse talesätten i det engelska sällskapslifvet och i det svenska: på ena hållet fruktar man att gå utom gränserna för det alldagliga, på det andra synes man ständigt befara att icke lemna dessa gränser nog långt bakom sig. Deraf denna svulst och förkonstling, hvilken så ofta höres äfven i sådana kretsar som göra anspråk på förfining, och som beklagligtvis alldeles för ofta låter höra sig från scenen. För att tala och skriva ädelt fordras i första rummet att tänka enkelt. I den vägen torde vi, liksom våra germaniska stamfränder, ännu hafva åtskilligt öfrigt att lära.

Blick på pressen.

Ett litet förspel har egt rum för den tidningsstrid som kan väntas i anledning af det partiella riksdagsmannavalet i Stockholms stad i nästa månad skall förrätta, sedan hr S. A. Hedin afsagt sig sin plats i Andra kammaren. *Dagens Nyheter* afgaf i början af veckan ett slags principbetänkande; utan att nämna någon kandidat, nöjde sig redaktionen med en allmän fingervisning. Egentligen, hette det, borde man icke behöfva skilja på ett stads- och ett landtmannaintresse, men det torde ännu dröja en tid innan dessa intressen sammanfalla, och under tiden måste man (dock endast från städernas sida?) vara tillmötesgående. Landtmännens program, »frågorna om skattejemkning (?) och reform af embetsverken», måste först vara realiseradt. »Hafva en gång dessa reformer blifvit genomförda, så är det vår öfvertygelse att det ingalunda blir intelligensen som får att beklaga sig öfver sina motståndare.» Stockholm bör därför välja »en person som genom sin ställning till Andra kammarens majoritet kunde bidra till, eller åtminstone icke vara i vägen för, ett påskyndande af de ofvan antydda reformfrågornas lösning.»

Mot denna artikel uppträdde *Stockholms Dagblad*. Försonlighet och tillmötesgående äro nog goda ting; »men ingalunda tro vi att det förnämsta och snart sagdt enda viktiga för valmännen i rikets hufvudstad skulle

vara att vid uppfyllandet af deras förnämsta medborgerliga pligt se till, att de icke må stöta ett mäktigt riksdagsparti för hufvudet.» Efter att i allmänna ordalag hafva uppmanat hufvudstadens innevånare att med sitt val falla på en upplyst, rättänkande och oberoende man, föreslår *Dagbladet* en af Karolinska institutets professorer, och tillägger att det finnes grund för att tro att denne man icke skall undandra sig förtroendet. *Dagens Nyheter* anför deremot några offentligen fälda yttranden, af hvilka det synes framgå att den ifrågasatte icke önskar att väljas till riksdagsman, emedan ett sådant uppdrag skulle blifva hinderligt för hans vetenskapliga verksamhet.

Hvilkendera parten skall man nu tro? Det har blifvit ett slags sjelftaget åliggande för hufvudstadens tidningar att förse dess valmän med riksdagskandidater, och när de tre största äro eniga, så lyckas det ofta nog för dem att få sin vilja fram, i synnerhet om de föreslå någon som eljest ingen tänkt på. Till stöd för detta slags diktatur anföra de, att om valmännen gå på egen hand, utan sådan fingervisning, kan det hända att ett annat parti sticker sig emellan och går segrande ur striden. För vår del anse vi detta sätt att gå till väga lika litet lyckligt för det allmänna som för tidningsredaktionernas eget anseende. Hvem kan garantera att de

äro väl underrättade, äfven om deras opartiskhet vore höjd öfver allt tvifvel? Antag att en tidningsutgivare är i allmänhet böjd för en kandidat och preliminärt förordar honom, men han önskar att bättre göra sig underrättad om hans politiska åsigter. Han går då till honom och anställer en examen; är han själf representant och kanske har någon motion som ligger honom om hjertat, så gör han sig underrättad, huru vida kandidaten är villig att understödja den samma: i annat fall tages förordet till baka. Detta är icke sundt. Skulle det då icke vara bättre, att pressen inskränkte sig till att diskutera

kandidaternas lämplighet men öfverläte valet dem emellan åt de väljandes egen upplysning och samvete?

Det kunde vara mycket att säga om den af *Dagens Nyheter* framställda teorien, om vårt utrymme tillåte det. Anmärkningsvärdt är att vår samtida från landtmannapartiets program alldeles utstrukt reformen i vårt försvarsväsende, ehuru partiet sjelft oupplösligt sammanbundit denna reform med grundskatternas afskrifning. Vi känna ej heller att intresset för dessa reformer och förmågan att verkställa dem äro något monopol för detta parti.

Strödda underrättelser.

Phylloxera vastatrix är såsom bekant namnet på en insekt, som sedan flere år anställer fruktansvärda härjningar i de franska vindistrikten. Mer än 150 olika medel hafva utan framgång blifvit försökta mot denna landsplåga, och Franska institutet har utsatt ett pris af 300,000 francs för upptäckten af en verksam utväg, att utrota skadedjuret. I departementet Héruault ensamt har vinproduktionen sjunkit från 14 till 11 millioner hectolitres, och icke blott frukten förstöres af skadedjuret, utan sjelfva vinrankan förderivas inom ett eller två år af denna insekt, hvars fruktbarhet är så stor att en phylloxera-hona sägas på ett år frambringa 2 till 3 millioner ungar. Bland de sakkunnige synes nu den öfvertygelsen göra sig gällande att det onda är obotligt, samt att man måste vara betänkt på vingårdarnes omplantering med sådana hårdigare vinranksarter som bättre än de franska motstå vinlusens angrepp, och man har trott sig finna att detta är förhållandet med några nordamerikanska arter. Åtgärder hafva redan blifvit vidtagna för sådanas införsel från Amerika.

ändamål, det är i synnerhet qvinnorna i de högsta och rikaste samhällsklasserna som äro opiätare.

Innehåll:

	Sid.
Statistiska erfarenheter om nöden och dess botemedel	673.
Något om litterära akademier	680.
Blick på pressen	687.
Strödda underrättelser:	
Phylloxera vastatrix, m. m.	688.

Anmälan.

Prenumeration å **Samtiden** kan ske på alla postanstalter i riket äfven som i bokhandeln, samt i Stockholm på tidningsutdelningsställena. Priset för helt år 10 rdr, för halft år 5 rdr 50 öre, och för fjerdedels år 3 rdr, *postbefordringsafgiften till landsorten inberäknad.*

Obs. *Alla meddelanden rörande veckoskriften ställas till Expeditionen af Samtiden N:o 5 Clara Södra Kyrkogata.*

Opiumförbrukning i Förenta staterna. Konsumtionen af detta rusgifvande medel tilltager på ett oroande sätt i Amerika, och införseln, för närvarande 240,000 skålp., är 10 gånger så stor som för 20 år sedan. Läkare och farmaceuter beräkna att på sin höjd en tredjedel användes för medicinska